زانیاری یان زانستی

پیت یان تیپ

٥

حەسەنی شێخ حمە مارف

٥

کۆبوونەوەیێکمان کرد = کۆبوونەوەیێکیان کرد یان کۆ بووینەوە = کۆبوونەوە .

١ ـ ووشەی زانیاری لە دوو بەش پێك هاتووە یەکەم زانین دووەم یار بەوێنە کریار ، فرۆشیار ، بەختیار ئەگەر ئێمە چاك سەرنج بدەینە ووشەی زانیاری بۆمان دەرئەکەوێ کەسەرچاوەکەی زانینە ، وە ووشەی زانیاری ماناکەی بەم جۆرەیە ! زانیار یانی زانین یاریەتی یاخود زانینی لەگەلایە وەبەمانایەکی چاکتر واتا زانین هاوڕێیەتی ، یاخودزانین ئاوەڵێتی ، وەلەم لێکۆڵینەوەیەدا بە تەواوی بۆمان ئاشکرا ئەبێو دەرئەکەوێ کە زانیاری مانای (معلومات)ە عەرەبی‌یەکە پڕ بە پێستێتی ، وە ووشەی زانیار مامۆستای ووشەوانی زمانیکوردی بەڕێز توفیق‌وەهبی دروستی کردووەو لەکاتی خۆیا ئێمە لە گۆڤاری دەنگی گێتی‌ی تازەو گۆڤاری پێشکەوتنا بلاومان کردۆتەوە . وەلەزمانی کوردیدا واتا لە ئاویستادا کە سەرچاوەی زمانی کوردی‌یە ووشەیێکی ترمان هەیە کە مانای تەواوی (علمی)ی عەرەبی ئەبەخشێ کە ئەویش ووشەی زانستی‌یەو پڕ بەپێستی ووشەی علمی عەرەبی‌یە.

وەتەنانەت ئەم ووشەی زانستی‌یە لە ناو نەخوێندەوارو لادێکان زۆر بەکار ئەهێنرێ ، ئەگەر چاك لێی وورد بینەوە پڕ بە پێستی ووشەی علمی‌یە چونکە ئەگەر کۆمەلێك بیانەوێ ئیشێکی گرنگ بکەن ، یان شتێکی گرنگ دروست بکەن لە ڕاوێژی قسەکانیانا ئەلێن برا : ئەم ئیشە زانستی ئەوێ هەروەها ئەلێن پێویستە ئەم ئیشە بەزانست و معرفەت بکرێ . کەوابوو لەم لێکۆڵینەوەیەدا بەچاکی بۆمان دەرئەکەوێ کە ووشەی زانستی یانی معرفەت پڕ بە پێستی ووشەی (علمی یان

ـحـرف ه ئیمه كه ووشه‌یه‌كی كۆنی كوردی‌ی چاك‌و پاراومان ـی ـو مانای ووشه‌ی (علمی یان معارف) عه‌ره‌بی ئیتر بۆچی ـ ـ ووشه‌ی زانیاری نه‌بینه‌وه‌و هه‌میشه له‌نووسینه‌كانمانا ـ ـی ووشه‌ی علمی به‌كاری نه‌هێنین .

ـ ووشه‌ی (پیت) لام وایه زۆر له‌ نووسه‌ران‌و خوێنده‌وارانی ـ ـه كاتی گفتوگۆ كردنا له‌گه‌ڵ یه‌كدا به‌تایبه‌تی له‌گه‌ڵ ـ ـتوانی لادێ‌كاندا زۆر جار ووشه‌ی (پیت) یان هاتبێته‌ به‌ر ـی كه ووتوویانه ئه‌م زه‌ویه زۆر به‌پیت‌و به‌ره‌كه‌ته تاڵانه‌ت ـ ووشه‌ی پیتا ووشه‌ی به‌ره‌كه‌ته‌كه‌شیان به‌كارهێناوه ، ـر كه‌س ده‌ستی به‌پیته ، به‌خواپیتی برد به‌حه‌وادا یان زۆر ـر گوێم لێ بووه كه ئافره‌ت له ناو خۆیانا ووتوویانه ده‌ستی ـه ماڵا پیتی زه‌خیره نـاهێڵێ . كه‌وابوو له‌مه‌وه بۆمان ـرنه‌كه‌وێ كه ووشه‌ی پیت پڕ به پێستی ووشه‌ی به‌ره‌كه‌تی ـه‌ره‌بی‌یه . هه‌ر له‌م بابه‌ته‌وه‌ چه‌ند ووشه‌یه‌كی تر ئه‌بیستین كه ـو یان سێ ووشه‌ن‌و به‌یه‌ك ده‌م (تلفظ) ئه‌ووترێن‌و یه‌ك ـشیان هه‌یه . وه‌كو ئه‌ڵێن گوێ قوڵاخ ئه‌مه دوو ووشه‌یه گوێ قوڵاخ به‌توركی هه‌ندێك له ده‌ف لێده‌ره‌كان ئه‌ڵێن له‌سه‌ر به‌ردی ـه‌نگی سه‌خرێ ئه‌مه‌ ئه‌توانین پێ بڵێین رسته چونكه له‌سێ ووشه پێك هاتووه‌و هه‌ر سێكیشیان یه‌ك مانایان هه‌یه :

به‌رد به‌كوردی سه‌نگ به فارسی ، صخر به عه‌ره‌بی . وه‌ئه‌م روون كردنه‌وه‌یه‌دا به‌ته‌واوی بۆمان ئاشكرا ئه‌بێ كه ووشه‌ی (پیت) به‌مانای به‌ره‌كه‌ت نه‌ك به‌مانای (حه‌رفه) كه وه‌كو زۆر كه‌س له‌نووسه‌ران‌و خوێنده‌وارانی به‌ڕێز تێ‌ی گه‌یشتوون‌و هه‌ر به حه‌رف ئه‌ی دانه قه‌ڵه‌م . به‌ڵام به‌داخه‌وه ووشه‌ی (تیپ) كه له زمانه ئاریه‌كانی‌تره‌وه نزیكه‌و قالبی ووشه‌ی (حه‌رفه) خراوه‌ته پشت گوێ ئه‌ی بۆچی ووشه‌ی تیپ یان تایپ بۆ ووشه‌یه‌كی سپایی به‌كاری ئه‌هێنن‌و سه‌پاندوتانه به‌سه‌ر سپادا ، وه‌بۆ ناوی كۆمه‌ڵێك سه‌رباز ئه‌ی داته قه‌ڵه‌م وه‌كو ناوی (فوج) یان (فرقه) به پێ‌ی سنووری زانیاری‌و رای خۆم (تیپ) ووشه‌یه‌كه پڕ به پێستی (حه‌رفه) وه‌هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌ش كاتی خۆی به‌سه‌ر ناوی كۆمه‌ڵێ له سه‌ربازا سه‌پێنراوه چونكه نووسین (تیب یان حرف) ی هه‌موو زمانێك به‌ڕیزو یه‌ك له‌دوای یه‌كه‌و به‌ڕیز ئه‌نووسرێن‌و ئه‌خوێنرێته‌وه بۆیه ئه‌م ناوه‌شی لێنراوه .

وه‌به‌ڵگه‌شم بۆ (تیپ) كه پێویسته به (حرف) دابنرێ ئه‌وه‌یه ووشه‌ی تیپ یان تایپ له زمانی ئینگلیزیدا هه‌یه وه‌كو ئه‌ووترێ (تایپ رایته‌ر) یانی حه‌رف نووس . وه‌هیچ گومان نیه له‌وه‌دا كه‌زمانی كوردی زمانێكی ئاری‌یه زۆر ووشه‌ی كوردی وه ووشه‌ی زمانه ئاری‌یه‌كان وه‌كو یه‌ك وانه ته‌نانه‌ت له تلفظیش جیاوازی‌یان زۆر كه‌مه یان زۆر له‌یه‌ك ئه‌چن . وه‌كو له ئینگلیزیدا ووشه‌ی (براده‌ر به‌كوردی براده‌ر)(بازار به كوردی بازاڕ) (كارڤان به كوردی كاروان) (لێك به كوردی لاق) . هه‌روه‌ها له فره‌نسیدا ووشه‌ی (برو به كوردی برۆ)(ژنو به كوردی ئه‌ژنۆ)(كورت به كوردی كورت) . وه‌ڕای مامۆستای ووشه‌وانی كوردی به‌ڕێز (توفیق وه‌هبی)ش ئه‌وه‌یه كه‌له‌باتی حرف ووشه‌ی تیپ به‌كار بهێنرێ نه‌ك ووشه‌ی پیت .

وه‌زۆر جاریش لێم بیستووه كه ئه‌ی ووت زمانی گورگه كه له هیندستانایه‌و زمانی پۆلۆنی له‌ئه‌وروپادا زۆر ووشه‌یانی له‌یه‌ك ئه‌چێ . له‌ئه‌نجامدا هیواو تكام وایه كه‌له‌مه‌ولا نووسه‌ران‌و خوێنده‌وارانی به‌ڕێز ووشه‌ی پیت بۆ مانای به‌ره‌كه‌تی عه‌ره‌بی ، وه‌ووشه‌ی تیپ بۆمانای حه‌رف به‌كاربێنن چونكه وه‌كو بۆم به‌یان كردن هه‌ریه‌كه له‌و دوو ووشه‌یه مانای ته‌واوی خۆیان هه‌یه‌و پڕ به‌پێستیانه ئه‌مه‌وێ ئه‌وه‌ش بخه‌مه‌به‌رچاوی نووسه‌ران‌و خوێنده‌واران كه‌هه‌ندێ كه‌س رایان وایه ووشه‌ی (فه‌ڕ) به‌مانای به‌ره‌كه‌تی عه‌ره‌بی‌یه به‌ڵام رای من پێچه‌وانه‌ی ئه‌وانه‌وه‌یه چونكه (فه‌ڕ) به‌مانای (خێر) ی عه‌ره‌بی‌یه نه‌ك به‌مانای به‌ره‌كه‌ت به‌وێنه : دووكه‌س له‌شێوه‌ی گاڵته‌و گه‌پدا یان له‌شێوه‌ی گله‌یدا یه‌كێكیان به‌وی تریان ئه‌ڵێ به‌خوا بێ فه‌ڕی یان ئه‌ڵێ بڕۆ بێ‌فه‌ڕ ئه‌مه ئاشكرای ئه‌كا كه فه‌ڕ مانای خێری عه‌ره‌بی یه‌و پڕ به‌پێستی نه‌ك به‌مانا به‌ره‌كه‌ت ته‌نیا له یه‌ك قسه‌دا نه‌بێ كه ئه‌ووترێ فه‌ڕو به‌ره‌كه‌تت هاوورد ئه‌مه‌ش چاك لێ‌ی وورد بێته‌وه ئه‌وفه‌ڕه له‌م قسه‌یه‌دا مانای ئه‌وه‌یه خێرت هێناوه كه مانای چاكه‌یه وه‌هه‌رگیز نه‌ووتراوه‌و ناووترێ ئه‌م زه‌ویه به‌فه‌ڕه . ئیتر له‌مه‌شا تكاو هیوام وایه كه نووسه‌رانی به‌ڕێز له‌مه‌ولا ووشه‌ی فه‌ڕ به‌مانای ته‌واوی خۆی كه (خێر = چاكه) یه‌بنووسن‌و بی‌ده‌نه قه‌ڵه‌م .